

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ВЖИВАННЯ ПІДЛІТКАМИ ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН

Анотація. У статті розглядаються деякі аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики вживання учнями психоактивних речовин.

Ключові слова: професійна підготовка соціальних педагогів, антинаркотична профілактика, вживання психоактивних речовин.

Аннотация. В статье рассматриваются некоторые аспекты профессиональной подготовки будущих социальных педагогов к профилактике употребления учениками психоактивных веществ.

Ключевые слова: профессиональная подготовка социальных педагогов, антинаркотическая профилактика, употребление психоактивных веществ.

Annotation. This article considers some aspects of future social teachers' training on prevention of pupils' psycho-active substances taking.

Key words: social teachers' training, anti-drug prevention, psycho-active substances taking.

Вживання алкоголю, наркотиків, тютюнопаління і пов'язані з цим явища соціальної дезадаптації, дезінтеграції і деградації особистості є одними з найсерйозніших проблем суспільства останнього десятиліття. Тривала політико-економічна і соціально-культурна криза не тільки загострила, а й якісно змінила проблему адиктивної поведінки молоді. Сьогодні спостерігаються тенденції зниження віку підлітків, що вживають психоактивні речовини (далі ПАР); зростання доступності алкогольних і тютюнових виробів; розширення спектру вживаних речовин, що мають руйнівний вплив на здоров'я молодого покоління; зміна соціального статусу підлітків, що почали вживати ПАР, і формування на цій основі особливої молодіжної субкультури, провідною цінністю якої є вільне проведення дозвілля в поєднанні з вживанням алкоголю та наркотиків як стилю життя.

Проблеми появи проявів адиктивної поведінки і психолого-педагогічні аспекти формування підліткової наркозалежності вивчали Д. Балагута, О. Балакірева, В. Безпалько, С. Березіна, С. Болтівець, П. Горностаї, К. Лисецький, Н. Максимова, О. Стойко, І. Рудніцька та багато інших вчених.

Ситуація з вживанням психоактивних речовин в Україні досягла критичної межі. Важливим є той факт, що найближче середовище дитини-підлітка – батьки і педагоги – часто також мають пристрасть до паління, вживання алкоголю і навіть, нерідко, наркотиків [3]. Поряд з цим, проблема організації ефективної антинаркотичної профілактики на сьогоднішній день недостатньо ґрунтовно розроблена, недостатньо підкріплена науковими дослідженнями (різні несумісні теорії, що конкурують між собою; недосконалі методи роботи; відсутність дієвого стратегічного підґрунтя; недосконала система спеціальної підготовки фахівців з профілактики) [4].

Профілактика вживання ПАР – означає будь-яку дію, яка має на меті вплинути, зменшити чи уповільнити розповсюдження вживання алкоголю, тютюну та наркотиків у певний період часу [3]. Питання організації профілактичної діяльності щодо запобігання явищам вживання підлітками ПАР розглядають у своїх працях дослідники В. Безпалько, С. Болтівець, С. Березіна, Р. Ліщук, Б. Лозаренко, Н. Максимова, Л. Мірошниченко, М. Мосьпан, В. Оржеховська, І. Пінчук, І. Сергієнко, С. Толстоухова, С. Шаргородська та ін.

У сучасній профілактичній діяльності існує протиріччя: з одного боку – спостерігається збільшення знань щодо причин виникнення залежності від психоактивних, психостимулюючих речовин, можливостей виокремлення „груп ризику”, а з іншого – все ще обмежений досвід профілактичної роботи, недостатність практично перевірених знань того, що можна зробити в цьому напрямку і відсутність комплексного підходу до підготовки потенційних соціальних педагогів до превентивної роботи з учнями [4].

Окрім цього при підготовці спеціалістів у ВНЗ недостатньо використовується зміст навчальних дисциплін, обмежено використовуються шляхи залучення студентів до практичної діяльності у зазначеному напрямку, недостатньо використовуються можливості навчально-виховного простору ВНЗ для формування спеціаліста. Це підтверджують результати дослідження серед студентів, які готуються до проходження виробничої практики у загальноосвітніх закладах. Значна частина студентів вважають себе неготовими здійснювати профілактику серед учнів, особливо старших класів з причин відсутності достатньої бази знань з проблем наркоспоживання, практичних умінь і досвіду такої роботи (24%); частина студентів зазначає, що мають широкий інструментарій діагностичної роботи, методичний портфель щодо проведення профілактичних заходів, але недостатньо умінь, досвіду і внутрішньої впевненості, щоб використовувати їх на практиці (21%). 37% студентів не володіють відповідними методиками профілактичного впливу, і лише 18 % опитаних вважають себе готовими до роботи в профілактичному напрямку.

Таким чином, у зв'язку з необхідністю забезпечення ефективного функціонування системи соціально-профілактичної та корекційної роботи, актуальними стають питання підготовки соціальних педагогів до профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі, які в перспективі становитимуть рушійну силу швидкого реагування суспільства на нову соціальну ситуацію та її проблеми [1]. Відповідно до вищезазначеного, дана стаття має на меті актуалізувати проблему підготовки у вищих закладах освіти соціальних педагогів до антинаркотичної профілактики в шкільному середовищі.

Дослідженню питань підготовки і професійного становлення соціальних педагогів і соціальних працівників присвячені праці А. Алексюка, С. Архипової, Л. Гончого, Л. Гусякової, Н. Заверіко, І. Звереві, І. Зязюна, А. Капської, О. Карпенко, І. Козубовської, С. Марченко, Л. Міщик, С. Савченка, О. Сорочинської, Б. Шапіро та інших. Різні аспекти проблеми підготовки спеціаліста до профілактичної діяльності розглядали С. Архипова, В. Демиденко, А. Капська, М. Лукашевич, Г. Майборода, Н. Пихтіна, М. Малькова, О. Пічкарь, Р. Семернікова та ін.

Важливо навчати спеціалістів ефективним технологіям профілактичної роботи і, разом з тим, висвітлювати теоретико-методологічні засади складної проблеми профілактики вживання неповнолітніми ПАР [3]. Постійно створюються і оновлюються методи профілактичної діяльності, переймається закордонний досвід такої роботи, але не завжди рівень підготовки спеціаліста до роботи в цьому напрямку відповідає вимогам сьогодення. Розв'язання існуючої проблеми вимагає створення професійно-орієнтованої системи підготовки студентів у вищих навчальних закладах до профілактики вживання ПАР серед підлітків та молоді, яка передбачає оволодіння ними відповідними теоретичним, практичним та діагностичним арсеналом засобів педагогічної профілактики адиктивної поведінки учнів. Соціальний педагог, що здійснює профілактику вживання ПАР є не транслятором знань, а активним діячем, що здатен продуктивно конструювати процес взаємодії з учнями щодо формування у них антинаркотичних установок і соціально-позитивних моделей поведінки. Тому спеціальна фахова підготовка є домінуючою у професійній підготовці майбутнього соціального педагога.

Підходи до підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики:

– міждисциплінарний (Н. Пихтіна, Н. Заверико, М. Малькова) передбачає максимальне використання потенціалу психолого-педагогічних дисциплін, поєднання різних блоків дисциплін: медико-біологічних, соціальних, психолого-педагогічних, гуманітарних, філософських. А також, розширення спектру спеціальних дисциплін і спецкурсів, присвячених питанням організації профілактики і навчання основам здорового способу життя, які б допомогли майбутньому спеціалісту глибше зануритись у проблему і набути вузькоспеціалізованих вмінь і навичок;

– комплексно-інтегративний (М. Іванчук, В. Ільченко, С. Гончаренко) передбачає зв'язок між теоретичним навчанням і практичною підготовкою; використання усіх можливостей освітнього простору ВНЗ і навчальних ресурсів регіону у підготовці. Інтеграція змісту і форм навчально-практичної діяльності дає змогу сприймати проблеми, пов'язані з явищем наркотизму, важливі поняття цілісно і водночас різнобічно;

– діяльнісно-технологічний (С. Архипова, В. Король, О. Сорочинська, Е. Холостова) передбачає пряму залежність ефективності підготовки від активності самих студентів і від рівня володіння технологіями просвітницької діяльності. Мова йде про особливу форму активності, яка б дозволила студенту в спеціальній ситуації не лише усвідомити і переоцінити зміст профілактичної діяльності і явищ наркотизму, але і активно впливати на ситуацію, отримувати прогнозований соціальний результат в процесі власної практичної діяльності. Навчання має спиратися на внутрішні потенції індивіда (активність, самостійність, свідомість, креативність, мобільність);

– професійно-спрямований (В. Король, Н. Назаренко, В. Сластьонін) передбачає формування спеціальних здібностей і умінь до здійснення профілактики, перехід особистості майбутнього спеціаліста від одного пану професійного розвитку (рівня готовності) до іншого, більш високого, в процесі практичної діяльності;

– підхід варіативності і гнучкості різних форм і видів діяльності, до яких залучаються студенти в процесі їх підготовки до профілактики вживання ПАР підлітками (О. Цимбал, Б. Шапіро, О. Карпенко), передбачає побудову такої системи професійної підготовки, в якій би зміст навчання і шляхи досягнення цілей освіти відповідали індивідуальним потребам і можливостям студента, диференціацію технологій освітньо-виховного впливу на студента. Гнучкість має забезпечуватися за рахунок надання можливості кожному студенту визначати ту логіку оволодіння навчальним матеріалом, яка в найбільшій мірі відповідає рівню його актуального розвитку (враховуючи проблемні зони і пріоритетні напрями);

– особистісно-орієнтований (В. Антонюк, Т. Супряга, А. Бондар) поєднує виховання та навчання в єдиний процес розвитку, підготовки, підтримки майбутнього спеціаліста на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії, принципу партнерства, співпраці і гуманізації взаємин викладача і студента, включення студента в творчу діяльність, індивідуалізації освітньо-виховних впливів. Навчально-практична діяльність кожного студента, зацікавленого проблемами антинаркотичної профілактики, має бути організована і спрямована викладачем (допомога у визначенні теми наукової роботи, яка б висвітлювала певний аспект профілактичної діяльності, залучення до участі у студентських об'єднаннях, клубах, службах, які займаються профілактикою наркотизації в молодіжному середовищі, пропозиція додаткових завдань, які б зміцнювали теоретичну базу, вдосконалювали вміння і розширювали сферу зацікавленості проблемою).

У процесі навчання у вищих закладах освіти студенти залучаються до різних форм і видів навчально-теоретичної і навчально-практичної діяльності, в яких майбутні соціальні педагоги можуть отримати загальнотеоретичну і методично-практичну підготовку до здійснення антинаркотичної профілактики з різними категоріями дітей та молоді. Ці форми і види можна представити у вигляді схеми (див. рис. 1).

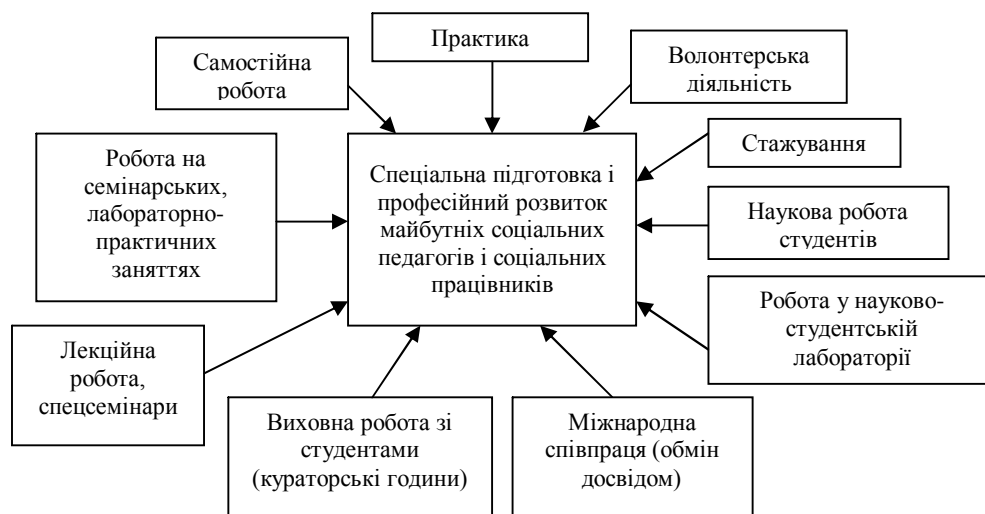

Рис. 1. Види навчально-практичної діяльності майбутніх соціальних педагогів / працівників при підготовці їх до антинаркотичної профілактики

Лекції і спецсемінари спрямовані на формування основних понять, теоретичного підґрунтя профілактичної діяльності, виведення наукових істин, формування професійного світогляду і суджень, вивчення технологій профілактичної діяльності, алгоритму і шляхів досягнення позитивного результату. Для вдосконалення спеціальної підготовки соціальних педагогів / працівників до антинаркотичної профілактики у навчальному плані повинен бути передбачений комплекс вузькопрофільних дисциплін і спецкурсів: „Соціально-педагогічні основи профілактики адиктивної поведінки” (Н.П. Пихтіна), „Теорія та методика викладання основ здоров’я”, „Соціальне проектування і програмування”, „Соціальні інновації”, „Теорія, методика, методологія формування здорового способу життя”, „Педагогічна валеологія”, „Педагогіка здорового способу життя”, „Соціально-просвітницькі технології в діяльності соціального педагога”, а також спецсемінарів: „Особливості педагогічної профілактики адиктивної поведінки учнів”, „Методи психолого-педагогічної діагностики учнів, схильних до наркотизму та мають досвід адиктивної поведінки”, „Методика формування антинаркогенної спрямованості учнів у позакласній виховній роботі”, „Методика спільної роботи сім’ї, школи, громадських організацій щодо попередження адиктивної поведінки учнів” [2]. Ці курси забезпечать засвоєння інноваційних педагогічних систем, технологій профілактичного впливу та системи управління цим процесом, поширення нових навчально-методичних матеріалів і навчання способам та прийомам їх застосування.

Семінарські і лабораторно-практичні заняття допомагають студентам у засвоєнні раціональних методів і прийомів антинаркотичного виховання учнів та у формуванні умінь майбутнього спеціаліста творчо використовувати знання методики профілактичної роботи, інтерактивних соціально-просвітницьких методик. Практичні заняття передбачають апробацію студентами різних методів роботи (проведення тренінгів, відеолекторіїв, інтерактивних бесід тощо), створення і аналіз проблемних ситуацій, обговорення різних аспектів проблеми вживання ПАР у формі дебатів, „круглого столу”, ділових ігор, дискусій, тематичних годин спілкування за участі фахівців з профілактики, ін.

Самостійна робота студентів передбачає роботу з додатковою літературою (першоджерелами, науково-популярними виданнями, інтернет-джерелами), що стосуються проблем вживання підлітками ПАР. Важливо навчати студентів методам самостійної пошукової роботи (самостійно здобувати інформацію, опрацьовувати її і робити висновки). Для цього їм даються індивідуальні чи групові самостійні завдання, виконуючи які студенти більше заглиблюються у проблему адиктивної поведінки молоді і розуміють значення профілактичних дій. На самостійну роботу можуть виноситись такі

завдання: розробка соціально-просвітницького профілактичного проекту, тематики виховних годин по формуванню здорового способу життя, сценарію виховного профілактичного заходу з учнями різного віку, розробка соціальної реклами, програми тренінгу, бесіди, проведення діагностичного дослідження, робота з інтернет-джерелами щодо пошуку інформації, вивчення досвіду антинаркотичної профілактики у різних країнах та інші.

Волонтерська діяльність передбачає активну участь у добровільній соціальній роботі, яка відкриває можливості для спілкування з професіоналами обраної спеціальності, знайомство з новими методиками і технологіями профілактичної освіти учнів, з усім, що може бути в нагоді у подальшому підвищенні рівня професіоналізму і працевлаштуванні. Волонтерська робота надає студенту певний ступінь самостійності, достатнє поле для маневрування, щоб він міг набути професійного досвіду. Студентські соціальні служби (далі СтСС), які почали створюватись у ВНЗ, на наш погляд, також надають можливості для набуття соціальними педагогами / працівниками практичних умінь і навичок, адже лише у власній активній діяльності вдосконалюється майбутній спеціаліст. В процесі роботи в СтСС майбутні фахівці стикаються з різними ситуаціями взаємодії, які гарантовано виникатимуть у їх подальшій трудовій діяльності вже як спеціалістів. Але вирішувати ці ситуації буде набагато простіше з огляду на здобутий попередній досвід роботи в СтСС. У СтСС студенти мають можливість реалізувати свій соціальний проект, випробувати себе, розвинути свої професійні вміння і практичні навички, проводити дослідження.

Підготовка майбутніх соціальних педагогів до антинаркотичної профілактики потребує апробації набутих знань на практиці, вироблення навичок і вмінь, відповідно до дидактичних принципів: „поєднання теорії з практикою”, „зв'язок навчання з продуктивною діяльністю”. Різні види практики: ознайомча, благодійна, організаційно-дозвіллева, діагностична, соціологічна, профілактична, реабілітаційно-корекційна створюють можливості для ознайомлення студентів з діяльністю соціальних служб в напрямку профілактики, методиками роботи, які використовують спеціалісти. У період виробничої практики особливо інтенсивно проходить процес формування професійних умінь і навичок, тому що вона проводиться в умовах, максимально наближених до майбутньої професійної діяльності. Практика має бути заснована не на репродуктивній діяльності студента, а на продуктивній (не на відтворенні, а на творенні) і мати пошуковий, розвивальний, творчий характер.

Стажування – це можливість безпосереднього залучення студента до профілактичної роботи з різними категоріями осіб. Майбутнього спеціаліста сприймають не як студента чи практиканта, а як нового колегу, працівника, партнера по роботі. Практика стажування студентів не займає достойного місця у системі підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників у ВНЗ України, на відміну від закордонної системи підготовки фахівця. Стажування може проходити у соціальних центрах, у іншому місті чи за місцем проживання.

Міжнародна співпраця (обмін досвідом) викладачів і студентів кафедри, що готує соціальних педагогів / працівників можлива в таких напрямках: розробка і реалізація спільних проектів з міжнародними організаціями; семінари, науково-практичні конференції, брифінги за участі іноземних організацій; практика і стажування студентів у місячний чи 3-місячний термін; проведення майстер-класу іноземними спеціалістами; презентація нових методик профілактичної роботи тощо.

Робота студентів у студентській науково-дослідній лабораторії (інформаційно-методичний центр антинаркотичної профілактики) має сприяти інтелектуальному, науковому, творчому розвитку студента [2]. Лабораторія (Центр) створюється для роботи проблемно-пошукових, творчих груп, які працюють над розробкою профілактичних проектів і методичного забезпечення діяльності під керівництвом тьютора та професійно-орієнтованого лідера з числа ініціативних студентів. Інформаційно методичний центр

повинен містити картотеку літературних джерел і публікацій профілактичного спрямування, виставку новинок педагогічної, соціальної і психологічної літератури, публікацій періодичної преси, матеріали яких студенти можуть використовувати при підготовці до семінарських і практичних занять, для проведення профілактичних заходів у школах під час педагогічної практики, з метою самоосвіти тощо.

Наукова робота студентів передбачає участь студентів у науково-теоретичних і науково-практичних конференціях, присвячених проблемам формування здорового способу життя підлітків та молоді, підготовці майбутніх соціальних педагогів до профілактики вживання ПАР та ін.; участь студентів у роботі наукових гуртків та проблемних груп; участь у теоретичній та експериментальній розробці питань комплексної теми дослідження кафедри; виконання наукових робіт (курскових, кваліфікаційних, дипломних) на теми: „Вплив соціальної реклами на формування у підлітка схильності до вживання психоактивних речовин”, „Особливості формування здорового способу життя молоді”, „Особливості діагностико-корекційної роботи з дітьми „групи ризику”, що мають прояви адиктивної поведінки”, „Робота шкільного соціального педагога з адиктивними підлітками”, „Соціально-педагогічна робота з профілактики вживання підлітками психоактивних речовин”, „Духовне здоров'я як важливий чинник формування здорового способу життя”, „Соціально-психологічна реабілітація наркозалежних підлітків”, „Особливості створення і реалізації соціальних профілактичних проєктів”, „Соціально-просвітницька робота з батьками і вчителями з проблем вживання учнями наркотичних засобів” і т.д.

У рамках виховної роботи зі студентами може бути ініційоване проведення конкурсів соціальної реклами з пропаганди здорового способу життя, організація фотовиставок, конкурсів віршів профілактичної тематики. На кураторській годині – організація зустрічей зі спеціалістами, що працюють в напрямку профілактики, екскурсії до наркодиспансеру, СНІД-центрів, соціальних центрів допомоги і ресоціалізації наркозалежних тощо, проведення тематичних годин з проблем вживання ПАР і альтернативних форм організації дозвілля, які б розробляли, готували і проводили самі студенти під загальним керівництвом викладача.

Усі ці види діяльності створюють належні умови для озброєння студентів тим необхідним арсеналом знань і для формування умінь і навичок, які допоможуть соціальному педагогу в майбутньому ефективно здійснювати профілактику.

Отже, загострення проблеми адиктивної поведінки молоді вимагає переорієнтації стратегій профілактичної роботи і вдосконалення системи підготовки фахівців до такої діяльності.

Література

1. *Архипова С.П.* Активні методи підготовки соціальних працівників до профілактики адиктивної поведінки молоді // Підготовка соціальних працівників / педагогів до профілактики адиктивної поведінки молоді: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 30 – 31 жовтня, 2003. – Черкаси: ЧНУ, 2003. – С.5 – 9.

2. *Пухтіна Н.П.* Формування професійно-педагогічної готовності майбутнього вчителя до профілактики адиктивної поведінки учнів: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. — К., 1999. – 20 с.

3. Система роботи шкіл з профілактики вживання учнями психоактивних речовин: навчально-методичний посібник / За ред. *В.М. Оржеховської.* – Черкаси, 2006. – 192 с.

4. Prevention: alcohol drugs tobacco: Handbook / Edited by Dr Jaap van der Stel, assisted by Deborah Voordewind Pompidou Group – Council of Europe & Jellinek Conculancy, Strassbourg, 1998. – 173 p.